

УДК 821.161.2-2.09

Лапко О. А.

**“МІСЬКИЙ ТЕКСТ” У КОМЕДІЯХ
“НА КОЖУМ'ЯКАХ” І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО ТА
“ЗА ДВОМА ЗАЙЦЯМИ” М. СТАРИЦЬКОГО**

Увагу до літературознавчого аспекту інтердисциплінарної проблеми міста, надзвичайно актуальної в сучасному дискурсі гуманітарних наук, засвідчує поява ґрунтовних досліджень В. Фоменко [1], О. Харлан [2], А.Марченко [3] та ін. Предметом аналізу в цих розвідках стає художня репрезентація феномену міста в українській та зарубіжній прозі ХХ століття. Разом із тим, окреслене питання залишається не розробленим на матеріалі драматургії. Його усебічне висвітлення вимагає, окрім того, звернутися до витоків вітчизняної художньої урбаністики, тобто до творів, датованих другою половиною ХІХ століття, у яких, власне, і формується “міський текст” української літератури.

На тлі загальної тенденції зображувати урбаністичний простір як негативно маркований елемент опозиції “місто – село” вирізняються комедія І. Нечуя-Левицького “На Кожум'яках” та її талановита переробка, здійснена М. Старицьким, – п'єса “За двома зайцями”, де згадане протиставлення не набуває значення центруючої ідеї “міського тексту”. Обидві п'єси є одними з перших “урбаністичних” творів вітчизняної драматургії, на що вказують, окреслюючи їх тематичну домінанту, авторські жанрові визначення: “міщанська комедія”, “комедія з міщанського побиту”. Отже, мета нашої роботи полягає у спробі з'ясувати специфіку художньої репрезентації образу міста в комедіях “На Кожум'яках” І. Нечуя-Левицького та “За двома зайцями” М. Старицького, що сприятиме розширенню поля дослідження “міського тексту” в літературі, а також уточненню змісту цього поняття. Вибір художнього матеріалу зумовлений парадоксальною, на наш погляд, ситуацією: “За двома зайцями” залишається найвідомішою п'єсою М. Старицького (чому посприяла вдала екранізація), разом із тим автори навіть найґрунтовніших розвідок про його творчість не приділяють належної уваги цій комедії, що, хоча й постала внаслідок переробки п'єси І. Нечуя-Левицького “На Кожум'яках”, з огляду на концептуальний характер змін, унесених драматургом, має розглядатися як його незаперечне мистецьке досягнення. Твір, використаний М. Старицьким, так само обійдений увагою науковців як менш вартісна частина доробку І. Нечуя-Левицького, порівняно з його прозою. Аналіз цих п'єс, на нашу

думку, цікавий не лише з точки зору творчих впливів, діалогу митців, але й у плані вивчення специфіки “міського тексту” в драматургії (як теоретико-літературної, так і історико-літературної проблеми).

Художня репрезентація образу міста в комедіях “На Кожум'яках” І. Нечуя-Левицького та “За двома зайцями” М. Старицького здійснюється насамперед як зображення певним чином організованого, упорядкованого простору, що досягається завдяки його членуванню, актуальному для свідомості персонажів, та аксіологічному наповненню його елементів. В обох творах “просторова модель світу стає... організуючим елементом, навколо якого вибудовуються й непросторові його характеристики” [4, 269].

Міський простір для більшості персонажів комедії І. Нечуя-Левицького організується за принципом концентричних кіл, серед яких найвужчим є Кожум'яки, а наступне розширюється до меж усього Києва. Така модель міського простору артикулюється у висловлюваннях дійових осіб на зразок: “...Моя Оленка красуня не то, що на всі Кожум'яки, а може й на весь Київ” (Горпина) [5, 543]; “Ви найкраща панна на всі Кожум'яки. Вам нема тут рівні на цілий Київ” (Гострохвостий) [5, 558]; “Нехай збігаються з усіх Кожум'яків, нехай збігаються з усього Києва” (Горпина) [5, 593]. Іноді у цій моделі з'являється проміжне коло – Поділ, частиною якого є Кожум'яки (“Коли б ще яка чортяка не вгледіла та не розбрехала на весь Подол, коли ще сама Скавичиха завтра не розбреше на весь Київ” [5, 562]; “Рябкова лавка швидко перейде на першу улицу на Подолі” [5, 591]). Якщо для кожум'яцьких міщан Рябків Київ постає як однорідний недиференційований макросвіт, порівняно з мікросвітом Кожум'як, то для Свирида Гострохвостого, центрального персонажа комедії, цей простір є освоєним, знайомим, про що свідчить актуальне для нього розмежування цього макросвіту на окремі складові: аристократичні Липки, престижний Хрещатик (“Яка ж вона гарна оця кожум'яцька міщаночка! Такої й на Хрещатику, і в Липках чорта з два знайдеш” [5, 551]).

Поряд із концентричною структурою в організації міського простору, зображеного в комедії “На Кожум'яках”, присутні структури антитетичні. Зокрема, протиставлення Подолу й Старого Києва відчувається у сцені змагання подольського й старогородського хорів. Просторові опозиції, як і вся актуальна для персонажів комедії І. Нечуя-Левицького структура міського простору, стають засобом оприявлення соціокультурної ідентифікації дійових осіб. Уособлюючи певний уклад буття і соціальний статус, Кожум'яки перестають бути лише просторовим поняттям. Так, Євфросина, донька Рябків, яка після перебування у пансіоні вважає себе носителькою витонченої культури, ототожнює Кожум'яки з міщанським способом життя, від якого прагне відмежуватися (“От уже кожум'яцька простота!” [5, 545]). Гострохвостий, що не задовольняється статусом подільського міщанина,

протиставляє Кожум'яки й аристократичні Липки (“Що мені Кожум'яки? Нащо мені здалися оті кожум'яцькі шевці? Завтра піду на Липки й посватаю разом десять Євфросин, кругом обкованих золотом” [5, 599]).

Аксіологічного значення набувають і ландшафтні особливості, зокрема розташування місцевості Кожум'яки у низині. Просторова опозиція “верх – низ” репрезентує ставлення центральних персонажів (Євфросини та Гострохвостого) до того середовища, від якого вони прагнуть дистанціюватися і над яким, як вони вважають, їм уже вдалося вивищитися (“Як чоловік підійметься розумом вгору аж вище од лаврської дзвіниці та гляне звідтіля на людей, то люди здаються такі маленькі, такі маленькі, як пацюки. А вже ваші Кожум'яки здаються звідтіля смердячим болотом, в котрому повивертали боки проти сонця товсті свині (Гострохвостий) [5, 552]; “Як я вийшла з пансіону, то мені здається, що я стою на Щекавиці або на Андріївській горі та все дивлюсь на людей зверху” (Євфросина) [5, 552]).

На відміну від твору І. Нечуя-Левицького, у комедії “За двома зайцями” структурування художнього простору менш виражене, назви об'єктів міської топографії, згадувані персонажами, здебільшого виконують свою безпосередню функцію локативних маркерів і лише в окремих випадках стають засобом репрезентації аксіологічних уявлень дійових осіб. Коло найближчого для персонажів простору у творі М. Старицького розширюється до меж Подолу, поза ним особливого значення набуває Хрещатик, згадки про який певною мірою оприявнюють соціокультурну ідентифікацію головних дійових осіб – Голохвостого і Проні Прокопівни. Для обох він уособлює той соціальний статус, який вони прагнуть здобути. Голохвостий постійно артикулює свою уявну присутність на Хрещатику (“...У мене етой деньги непереодно: целый Хрещатик мине винен” [6, 385]; “Тепер у мене і палікмахтерська, і комерція всяка, і позичаю всім: увесь Хрещатик у мене отут! (Показує кулак). ...Я на хвилину тільки ускочив, а то у мене діла, аж пишать: цилюрню на Хрещатику строю...” [6, 392]). Для Проні її присутність на Хрещатику є невід'ємною складовою мрії про майбутнє, яку має реалізувати шлюб із “багатим” та “образованим” Голохвостим (“На Хрещатику такою панією сяду: та все по-модньому, по-хранцюзькому...” [6, 407]). Не знаючи того, Проня поводить себе так само, як і Голохвостий, коли прагне заявити про свою причетність до престижного Хрещатика і видає бажане за дійсне: вводить в оману приятельок, повідомляючи, що її весільну сукню пошито “у першому магазині на Хрещатику” [6, 410]. М. Старицький зберігає актуальне для центрального персонаж протиставлення ремісничо-купецького Подолу й аристократичних Липок. У фіналі твору Голохвостий заявляє: “А ви думали, как би я був багатий, то пошол би до вашого смітника? ...Да я, как первый кавалер, і у Липках би знайшов настоящих баришень з отакими кудеями, а не сватався б на вашій дурній поторочі, поганій Проні!” [6, 419].

Отже, значущими елементами “міського тексту” в комедіях І. Нечуя-Левицького “На Кожум'яках” і М.Старицького “За двома зайцями” є як окремі об'єкти міської топографії, так і сама структура художнього простору: набуваючи аксіологічного значення для того чи іншого персонажа, вони стають засобами оприявлення його соціокультурної ідентифікації.

Література

1. **Фоменко В.** Місто і література: українська візія / В. Г. Фоменко. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с. 2. **Література у просторі культури** : колективна монографія / О. Д. Харлан, Н. П. Анісімова, С. О. Філоненко, В. Є. Копиця. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 195 с. 3. **Марченко А.** Паризький текст у прозі письменників молодшого покоління російської еміграції першої хвилі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 “Російська література” / А. М. Марченко. – К., 2009. – 20 с. 4. **Лотман Ю.** Структура художественного текста / Юрий Лотман. – М.: Искусство, 1970. – 384 с. 5. **Нечуй-Левицький І.** Твори : в 2 т. / Іван Нечуй-Левицький. – Т. 1 : повісті та оповідання ; п'єса. – К. : Наукова думка, 1985. – 638 с. 6. **Старицький М.** Твори : в 6 т. / Михайло Старицький. – К. : Дніпро, 1989–1990. – Т. 2 : Драматичні твори. – 1989. – 575 с.

Лапко О.А. “Міський текст” у комедіях “На Кожум'яках” І. Нечуя-Левицького та “За двома зайцями” М. Старицького.

У статті подається аналіз комедій І. Нечуя-Левицького “На Кожум'яках” і М.Старицького “За двома зайцями”. Авторка робить спробу виявити й описати особливості репрезентації образу міста у цих п'єсах.

Ключові слова: образ міста, художній простір, драматургія.

Лапко О. А. “Городской текст” в комедиях “На Кожемяках” И. Нечуя-Левицкого и “За двумя зайцами” М. Старицкого.

В статье подается анализ комедий И. Нечуя-Левицкого “На Кожемяках” и М. Старицкого “За двумя зайцами”. Автор предпринимает попытку выявить и описать особенности репрезентации образа города в этих пьесах.

Ключевые слова: образ города, художественное пространство, драматургия.

Ларко О.А. “Urban text” in comedy “On Kozhumiaky” by I.Nechui-Levitskiy and “For two hares” by M. Starytsky.

In the article analysis of I.Nechui-Levitskiy's play “On Kozhumiaky” and M. Starytsky's comedy “For two hares” is made. The author makes an attempt to describe the peculiarities of representation of city image in the plays.

Keywords: image of a city, artistic space, drama.

